

Existence a koexistence řeči a její důsledky

Autor: Zuzana Svobodová

Abstract

Existence and coexistence of and by means of speech, and its consequences. – The text is concerned with several questions that are interrelated with what was termed “logos” by the ancient Greeks. The questions are as follows: If, according to Aristotle, man is the only spiritual being in the world to be endowed with speech, what does this mean for the (self)education of man? If, according to Augustine, understanding another person’s speech is decisive for whether we want to be in his/her presence, or rather that of our dog, what does it imply as regards the essence of relationship with the other person? If, according to Heidegger, human expression is interrelated with what is real or unreal, what does it mean with respect to our existence through speech? If, according to Heraclitus, it is impossible to determine the limits of the soul, because its logos is too deep, what, then, is the purpose of man? Or where is he/she headed? What does this imply when it comes to the relation of a human being to logos?

Keywords: speech, logos, word, humanity, existence, dialogue, friendship, responsibility

Klíčová slova: řeč, logos, slovo, lidskost, existence, dialog, přátelství, odpovědnost

I Existujeme řečí – projevem, i koexistujeme ve světě plurality projevů – řečí.

Kdy nevnímám řeč?

Nejprve si dovoluji vysvětlit název tohoto textu, v němž je záměrně zvolen takový tvar termínu „řeč“, který vyjadřuje vazbu jak genitivní, tak jazykovou vazbu instrumentální (tedy jedná se jak o vazbu v českém gramatickém druhém pádu, tak v sedmém pádu). Volím tuto ne-jednoznačnost proto, že chci zdůraznit jak skutečnost, v níž jako lidé řečí existujeme a koexistujeme (to je ona jazyková vazba instrumentální), tak zároveň skutečnost, jíž jako lidé nutně čelíme, totiž, že jsme v každé situaci v několika říších nejen jazyků, ale i řečí, nikoli v řeči či jazyce jednom a jediném.

Pomohlo by zde rozlišení mezi řečí a jazykem? Jestliže mám na mysli obecně způsob pro-mluvy (tedy řecky dia-logu) k nám, pak – obávám se – že mi zde rozlišení moderní lingvistiky od Noama Chomského, tedy rozlišení mezi řečí jako aktem či projevem jazykové kompetence, a jazykem, jako nástrojem k dorozumívání, jako formálním systémem – příliš nepomůže. Jako člověk vnímám řeč přírody, řeč hudby, řeč druhého člověka je vůči mně verbální i neverbální, jako člověka se mě týká řeč obrazů i řeč obrazná. Chci-li tento svět člověka a řeči zjednodušit, již v nějaké míře zbavuji svět jeho rozmanitosti, již ochuzuji existenci. Právě existence, konkrétně existence řečí, však má být zde promyšlena.

Přestože existujeme skrze řeč a obklopeni řečí, stává se člověku, že řeč nevnímá. Jak se to děje, jak přichází tato hluchota vůči řeči? Kde má svůj původ? Proč se tak stává? Je někdy dobré nevnímat řeč? A pokud ano, k čemu je to dobré? Souvisí to s jinou řečí? Pokud

ano, co určuje přednost jedné řeči před druhou? Souvisí-li toto určení či určování s lidskou svobodou a schopností rozvahy, v jakém vztahu působí trojice: řeč, svoboda, rozvaha?

II Jen člověk má logos (Aristotelés). *Kdy nemám slov?*

Jedním z východisek k promýšlení otázek souvisejících s existencí řeči mi je Aristotelův výměr „λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζῴων“¹ (doslova: *ze živých jenom člověk má logos*, klasicky se překládá toto místo: „ze živočichů jenom člověk má řeč“²). Logos, onen zakládající princip, počátek, podstata, slovo, číslo či řeč – a mnoho dalších slov bychom našli jako významy, pro toto už pro staré Řeky mnohovýznamové slovo –, tento logos má dle Aristotela z žijících jen člověk. Protože následně píše Aristotelés o hlasu („φωνή“), překládá se zde termín „logos“ většinou jako řeč.³ Hlasem je pak řeč – „logos“ – šířena, nesena. Kontext, ve kterém se tento výrok nachází, se týká významu, smyslu – v přírodě není nic „μᾶτην“⁴ tj. zmatené, bez významu, vše má v přírodě řád, smysl. Člověk má „logos“, který se vyjadřuje hlasem, a ten je známkou toho a toho. Nic není podle Aristotela v přírodě marně. Proto je důležité vidět, v čem se liší tento jedinečný dar člověku například od možnosti, skrze kterou se mohou dorozumívat zvířata.

Aristotelés na tomto místě hovoří o projevu hlasem nejen kvůli vyjádření pocitů libosti a nelibosti, jako u ostatních živočichů, ale u člověka se hlasem může projevit právě „logos“, ohlašující navíc to, co je prospěšné a škodlivé, spravedlivé a nespravedlivé, a co náleží dobru, nebo zlu, případně právu, nebo bezpráví. Zde, v tomto naznačování, co je dobré a spravedlivé, vidí Aristotelés jedinečné postavení člověka před ostatními živočichy. A následně, na základě těchto hodnot (spravedlnost, dobro, právo) vytváří člověk společenství – domácnost i obec, nebo spíše se člověk do společenství obce vtěluje, neboť obec, jak Aristotelés dokazuje, je dříve než jednotlivec (*Pol.* 1253a 25).

Promýšlíme-li význam českého obratu „nemám slov“, pak bychom mohli na základě Aristotelova textu interpretovat tento slovní výraz jako vyjadřující neschopnost v dané chvíli zařadit něco do hodnotových představ mluvčího, tedy kdy tento nenalézá možnost souladu toho, vůči čemu je vyjadřováno ono „nemám slov“, a jeho dosavadních zkušeností s tím, co je schopen označit jako dobré nebo zlé, spravedlivé nebo nespravedlivé, dle práva nebo jako bezprávné. „Nemám-li slov“, pak nemohu nyní určit, co je „logos“ – smysl toho, čeho se má neschopnost slova týkat. Otázkou zůstává, co v takové chvíli má člověk za úkol. Patří k poslání člověka hledat, dokud slov nenalezne? Jak ono nalézání (správných, dobrých) slov probíhá? K čemu nebo ke komu se zde člověk vztahuje, aby slov nalezl? A nalézá-li slova, kdy má mluvit a kdy (je-li takové „kdy“) je lépe mlčet?

¹ ARISTOTELÉS. *Politika* 1253a 9–10, cit. dle: ARISTOTLE. *Aristotle's Politica*. Ed. W. D. Ross. Oxford, Clarendon Press, 1957. Dostupné z WWW:

<<http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0086.tlg035.perseus-grc1:1.1253a>> [cit. 29-4-2019].

² Srov. ARISTOTELÉS. *Politika*. Praha: Rezek, 2009, s. 40.

³ Srov. *ibid.*, srov. např. též anglický překlad: ARISTOTLE. *Politics* 1253a. *Aristotle in 23 Volumes*, Vol. 21, přeložil H. Rackham. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1944. Dostupné z WWW: <<http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0086.tlg035.perseus-eng1:1.1253a>> [cit. 29-4-2019].

⁴ Srov. ARISTOTELÉS. *Politika* 1253a 9. K morfologii tohoto výrazu srov.

<<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=ma%2Fthn&la=greek&can=ma%2Fthn0&prior=fame/n&d=Perseus:text:1999.01.0057:book=1:section=1253a&i=1>> [cit. 9-9-2019].

III Nemohou-li si lidé sdělit myšlenky, pak je jim vlastní pes milejší než cizí člověk (Augustin). *Kdy nemusím čelit druhému člověku?*

Když psal Augustin spis *O obci Boží* (mezi lety 413–426 n. l.), už jako biskup (nastoupil na biskupský stolec ve městě Hippo Regius roku 396 n. l.), psal o lidské řeči následovně: „Je to především rozmanitost jazyků, která lidi druh druhu odcizuje. Vždyť setkají-li se navzájem dva lidé a neminou-li se, nýbrž jsou-li nějak nuceni pobýti spolu, tu nezná-li ani jeden řeč druhého, spíše se spřátelí němé tváře, třeba různého druhu, než oni, ač jsou oba lidmi. Nemohou-li si totiž pro pouhou nestejnost řeči vespolek sdělit svoje myšlenky, nic nepomůže ke sdružení lidí ta velká podobnost přirozenosti; ba člověk dlí raději se svým psem nežli s cizím člověkem.“⁵

Nemohou-li si lidé sdělit své myšlenky, pak je jim, podle Augustina, druhý člověk cizejší než vlastní pes. Ani zde hlas a řeč člověka neslouží jen k vyjádření pocitu libosti a nelibosti jako „řeč“ zvířat, ale Augustin zdůrazňuje, že smyslem řeči je sdělování myšlenek. Ostatně tímto tématem se Augustin zabýval již od mládí – jistě už jako řečník, zřetelně pak ve svých třiceti pěti letech, když napsal spis *De magistro, O učiteli* (roku 389 n. l.). Předtím se objevuje toto téma i ve spisu *De ordine, O pořádku* (sepsáno roku 386 n. l.), dále v *De doctrina christiana* (dokončeno po roce 426, česky vyšlo pod názvem *Křesťanská vzdělanost*).

Nahlédneme-li do textu *O učiteli* blíže, setkáváme se zde s Augustinovým promyšlením, jakým způsobem lze získat poučení. Augustin zde hovoří o vnitřním učiteli, u něhož každý rozvažuje, zda to, co slyší, nebo co čte, je pravdivé či nikoli. Tento vnitřní učitel je tím, u něhož můžeme získat poučení, tedy to značí, má-li jít o skutečné „učení“, pak nic nemůže být zajištěno pouze zvnějšku, sebelepší metody výuky vyžadují také aktivitu učícího se, má-li být skutečně poučen. Tato rozvažovací vnitřní aktivita je klíčová pro poznání, porozumění, nahlédnutí pravdy. Koexistence vnějšího a vnitřního je nutná k existenci pravdy. Tedy, pro Augustina je tento pohyb uvnitř tím podstatným, pokud však nerozumím slovům – jazyku a tedy ani řeči druhého, je – podle Augustina – pro člověka snazší být se svým psem. Předpokládejme, že je někdo na tom ve vztahu k jiným živočichům podobně jako já, tedy že nemá žádného psa či jiné zvíře a volil by tedy buď náklonnost k druhému člověku, nebo – a tady je pak zřejmě Augustinova intence jasná: být raději sám se sebou.

Otázka, která se mi zde jeví jako důležitá, zní: Kdy je pobyt s druhým člověkem důležitější, než být jen sám se sebou? Jistě tehdy, když jsme zodpovědní za druhého člověka. A zde se dostáváme k otázce: Kdy nejsem zodpovědný za druhého člověka? Zřejmě dítě – dokud je dítětem –, není zodpovědné za své rodiče, ale jak je to s dospělým, svéprávným člověkem? Kde končí hranice jeho zodpovědnosti? Pokud je řeč výzvou, kdy je možné tuto výzvu oslyšet, nedbat na ni? Je-li mým povoláním být učitel, tedy především být tím, kdo se učí sám, a teprve poté se snaží též oslovit s výzvou k učení i druhé, kde jsou hranice takového povolání? Jak bude připomenuto a promyšleno ještě později v poslední části tohoto textu, pro Hérakleita bylo zjevné, že logos nemá hranic, zdá se mi proto zřejmé, že pokud jsme zapleteni do péče o logos, není zde možnost samojediné samoty, není zde pro nás smrtelníky

⁵ AUGUSTINUS, Aurelius. *O Boží obci*. Praha: Karolinum, 2007, s. 258.

konečného úniku do nějakého stavu klidu, čelíme-li logu, nelze být hluchý či lhostejný k jeho řeči.

O jak mocný POHYB, a nikoliv stav, zde běží, bude zřejmé, když se obrátíme k promyšlení toho, jak získáváme význam z řeči, zvláště pak z řeči básnické, obrazné, metaforické. Zde se význam rozpojuje a spojuje, pohybuje, abychom zachytili koexistenci, v níž se nacházíme. Dovolte mi citovat Karla Erbana z článku „O řeči obrazné“ v časopise *Naše řeč* z roku 1939:

„Tak v podstatě zažíval, prožíval a tvořil slovní obraz člověk gotický i barokní, romantik i impresionista. A vždy jde o zvláštní čaromoc roztaveného slova, jehož významové složky se uvedou do pohybu; ať už se prolínají, prostupují, spájejí, nebo se spojení vzpírají, vždy je to záměrně vytvářený proces, zachycující nekonečné a nevyzpytatelné bohatství a skrytou příbuznost přírody a všeho života, jak se jeví v našich představách i symbolech pro ně. Metafora jako přirovnání, jako významová změna – to je příliš málo řečeno o jejím vzniku a účinku, o metafoře jako zážitku a prožitku. Metafora – toť vise, nové vidění a poznávání života a světa, při němž ve žhavém objetí přírody a za prudké reakce smyslové a citové rozrušuje se nám významové složení slov, a jejich složky, po novém spojení dychtící i jemu se vzpouzející, znovu se slučují v slovo jako obraz, málo sice přesný anebo vůbec nejasný v obrysech, ale zato živelně prudký...“⁶

Karel Erban tu ukazuje, jak jsme jako lidé, žijící obklopeni řečí, odkázáni žít v řeči a řeči, která je stále obrazem. Naše řeč sebevíce se snaží o pravdivost, je pravdě se jen blížící řečí obraznou, k pravdě nanejvýš odkazující, přičemž řeč odkazuje k myšlení – pravdivá mluvená řeč z rozhovoru s „vnitřním učitelem“, z myšlení vychází a má jím být provázena. Řeč slyšená vždy vyžaduje myšlení, rozvažování, tedy opět rozhovor s „vnitřním učitelem“, aby byla objevena pravda či nepravdivost slyšeného.

Patrně tehdy, jeví-li se nám řeč druhého jako ne-pravdivá, není-li (nám) možné, nebo nejsme-li schopni nahlédnout pravdu řeči druhého, když i přes veškerou snahu nemohu nahlédnout myšlenku druhého člověka, nastává situace, kterou měl na mysli Augustin, pak bytí tváří v tvář člověku je pro nás těžké, nesnesitelné, pak raději volíme společnost se svým psem (nebo samotou, v níž nepřestává člověk jakožto člověk žít vztahově, jen se v takovém případě nevztahuje k žádným tělesně přítomným lidem).

Jistě ale i mnoho lidí rozhovor s vnitřním učitelem zanedbává, nehledá pravdu, netáže se po pravdivosti. Patrně by Augustin o takovém člověku řekl, že nežije v lidském vztahu člověka a psa, ale že pobývá se svým psem, který mu saturuje hodnotu, o níž přímo Augustin hovoří jako o přátelství. Řečí může být člověk člověku odcizen, ale zcela odcizen celému světu není člověk schopen žít, vždy žije v nějakém vztahu. Je mnoho lidí, kteří žijí více ve vztazích k něčemu jinému, než k druhým lidem. Je člověku v jeho svobodě také možné vědomě či nevědomě otupovat svůj smysl pro vnímání logu.

Jen krátce se zde dotkneme podstatného tématu, které se Augustinovi ukázalo při příležitosti promyšlení toho, co lidi vzájemně odcizuje. Zdá se, že toto téma je jedním z nejstarších témat myšlení vůbec, týká se totiž základní podmínky jak šťastného a dobrého života osobního, tak dobrého života v obci. Tímto tématem je samý opak onoho odcizení,

⁶ ERBAN, Karel. O řeči obrazné. *Naše řeč*, 1939, roč. 23, č. 8, s. 246. Dostupné z WWW: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3425#_ftn1> [cit. 29-4-2019].

totiž přátelství. Sám Augustin se zabývá přátelstvím hned v následující kapitole, zde chceme promyslet základy, kořeny přátelství, zrcadlově k promýšlení základu toho, co lidi vzájemně odcizuje.

Cicero usiluje v dialogu o přátelství pojednat o přátelství „opravdovém a dokonalém“,⁷ nikoli „obyčejném, průměrném“,⁸ a skutečně také většinu svého rozhovoru promýšlí toto přátelství, které by bylo možné nazvat dle Aristotela jako nikoli nahodilé (srov. *Eth. Nic.* 1156a 18), tedy přátelství nevznikající z užitečnosti ani příjemnosti, ale z dobrého (byť užitečné i příjemné být může a ve svém důsledku je, na počátku tohoto přátelství je však vztah ke zdatnosti a dobru „zhola“ – srov. *Magna mor.* 1209b 14).

Platón cituje přímo básníkův verš, v němž se přáteli stávají lidé díky bohu, bůh je vede k sobě navzájem (*Lys.* 214 a). Cicero připomíná, že vztah opravdového přátelství roste mezi lidmi, kteří usilují o dobro (srov. *De amic.* 18, 30, 33, 50, 65), dokonce tvrdí, že „bez ctnosti nemůže přátelství vůbec existovat“ (*De amic.* 20, srov. *tamtéž* 61, 84, 100, 104). Podobně se již dříve vyslovil například Aristotelés (srov. *Eth. Nic.* 1156b 7), který přátelství založená skrze vztah k dobru a zdatnosti označil za nejjistější, nejstálější a nejkrásnější (*Magna mor.* 1209b 12). Platón hovořil o tom, že lidé usilují o přátelství toho, který je moudrý, protože je dobrý a užitečný (*Lys.* 210 d).

Čím bližší je mezi lidmi úsilí o dobro, připomíná Cicero, čím více se podobá jejich náklonnost, zájem, způsob, jakým usilují o dobro, tím hlubší může být jejich přátelství (srov. *De amic.* 15, 27, 65). A naopak: „Nestejně povahy mají za následek nestejně záliby, a jejich nepodobnost rozlučuje přátelství.“ (*De amic.* 74) Je možné, že různí lidé budou mít zcela odlišné záliby, nemusí být přáteli – přáteli se stanou, pokud najdou i přes odlišné záliby podstatnější společné úsilí o dobro a ctnost. Naopak, pokud jednání druhého člověka, byť by byl i přítel, odporuje ctnosti, považuje Cicero za správné vždy na to upozornit, byť by tím mělo být přátelství ohroženo.

Vrátíme-li se znovu k otázce z titulu této podkapitoly: „Kdy nemusím čelit druhému člověku?“, pak z výše uvedeného vyplývá, že nemusíme čelit druhému člověku, pokud není ohrožována spravedlnost, dobro, pravda, ctnost, pokud však druhý zjevně ohrožuje tyto hodnoty, je povinností člověka, pokud usiluje o lidskost, čelit druhému, byť by jej to mělo stát přátelství, nebo úsilí naučit se jazyk druhého. V takové chvíli by utíkat se k soužití se svým psem, nebylo dobré, nebylo by to člověku a jeho lidskosti přiměřené.

IV Lidské vyjadřování souvisí se skutečným i neskutečným (Heidegger). Jaká je naše existence řečí?

Martin Heidegger uvádí ve stati *Die Sprache/Řeč* v článku 12 trojí jisté, které platí o mluvení: Mluvení je vyjadřováním, to znamená, že existuje nějaké nitro, které se mluvením projevuje zevně. Dále je mluvení jednou z lidských činností. Zatřetí: „...lidské vyjadřování

⁷ CICERO, Marcus Tullius. Laelius o přátelství, in *Tuskulské hovory*. Praha: Svoboda, 1976, s. 313 (6/22).

⁸ *Ibid.* Nadále odkazují na toto Ciceronovo dílo přímo v textu, uznávanou zkratkou tohoto díla (*De amic.*) a odkazem pouze na paragraf v tomto díle, nikoli na stranu, ani část knihy (kapitoly), jak je ve vědeckých pracích zvykem (v předchozím odkaze je číslo paragrafu číslem posledním, uvedeným po odkazu na stranu a kapitolu).

[je] vždy představováním a předváděním skutečného a neskutečného.⁹ Právě toto třetí, které vyplývá z běžného mínění o řeči jako sdělování si myšlenek způsobem mluvy, je zde pro nás nejdůležitější, chceme-li se tázat, kdy je lidské vyjadřování představováním skutečného. Heidegger pak dále ve svém textu jde samozřejmě nad ono trojí vyplývající, ale v souladu s jeho textem lze přesto odpovědět na otázku, kdy je lidské vyjadřování představováním skutečného: Smrtelník vyjadřuje skutečné tehdy, když se jeho řeč usebírá v „souzvonu ticha roz-dílu“,¹⁰ kdy je poslušen „výzvy roz-dílu“¹¹ a jako povoláný odpovídá. „Smrtelné slovo mluví, pokud v několikerém smyslu odpovídá.“¹²

Je-li tedy člověk ve své řeči tím, kdo nejprve poslechl výzvu a v této poslušnosti odpovídá, ve „zdrženlivém předcházení“¹³ pak vyjadřuje skutečné, koexistuje. A zároveň je možné říci: není-li lidská řeč vůbec laděna ke „skromné zdrženlivosti“,¹⁴ ale naopak se každému naslouchání a poslušnosti vzpírá, pak je tato řeč ne-skutečná, vyskytuje se jako ne-koexistující. Takové řeči pak nelze rozumět ani rozumně odpovědět.

Promýšlíme-li tato slova Martina Heideggera, můžeme vnímat, jak asi živelně prudká byla nahlédnutí tohoto myslitele promyšlejícího fenomén řeči, když vytváří nové a nové metafory. Podle výše citovaných slov Karla Erbana o metafoře a jejím vzniku, nemohl zřejmě Martin Heidegger v dané chvíli užít žádný z běžných, jemu dostupných jazykových obrátů, chtěl-li vyjádřit to, co nahlédl.

Naše existence řeči je podle Heideggerova nahlédnutí odpovídáním, které z něčeho vyplývá, totiž odpovídá naslouchání výzvě. Existence řeči tedy vyžaduje od člověka v jistém smyslu pasivitu – usebrání, zdrženlivost, skromnost, poslušnost –, ale na druhé straně vyžaduje také čin, jde o „předcházení“, odpovídání, vyjadřování, které je (při dobré či nejlepší možné vůli) snahou o představení či předvedení skutečného. Za své slyšení výzvy v poslušnosti je člověk odpovědný k odpovědi, odpovědný skrze řeč, řečí. V této odpovědi se vyjadřuje bytí člověka, účastní se na ní celek osobnosti, neúčastní se na této odpovídající řeči jen nějaká vybraná část člověka. Jde-li o vyjadřování skutečného, pak je to vyjadřování, kterého se účastní člověk ve své existenci řeči jako celek, bytostně.

V Logos duše je pro nás příliš hluboký (Hérakleitos). Jak se nám dává poznat logos? Jaký vztah k logu je člověku přiměřený?

Je-li logos duše pro nás příliš hluboký (Hérakleitos, zlomek B 45),¹⁵ není-li možné pro člověka nalézt hranice duše, právě proto, že její logos je příliš hluboký, pak člověk, jako bytost nějak mající logos (*Pol.* 1253a 9–10) je odkázána ke vztahu, k dia-logické vazbě. Člověk, má-li pečovat o logos, je vždy odpovědný druhému, se kterým je možné sdílet logos. Jaký je smysl dialogu, jak můžeme směřovat k porozumění, k „plnosti lidské komunikace“,

⁹ HEIDEGGER, Martin. Die Sprache/Řeč. In TÝŽ. *Básnický bydlí člověk*. Praha: OIKOYMENH, 2006, s. 48/49, čl. 12: „Schliesslich ist das vom Menschen betätigte Ausdrücken stets ein Vorstellen und Darstellen des Wirklichen und Unwirklichen.“

¹⁰ Srov. *ibid.*, s. 76/77, čl. 29: „Das Geläut der Stille des Unter-Schiedes.“

¹¹ Srov. *ibid.*: „Das Geheiss des Unter-Schiedes.“

¹² *Ibid.*, s. 78/79, čl. 29: „Das sterbliche Wort spricht, insofern es in einem mehrfältigen Sinne ent-spricht.“

¹³ Srov. *ibid.*, s. 78/79, čl. 30: „Das Zuvorkommen in der Zurückhaltung.“

¹⁴ *Ibid.*, s. 78/79, čl. 29: „An sich haltende Zurückhaltung.“

¹⁵ Srov. HÉRAKLEITOS. *Zlomky B*. Dostupné z WWW:

<<http://www.fysis.cz/presokratici/22/bcz.htm#B%2045>> [cit. 10-9-2019].

promýšlela také Jolana Poláková,¹⁶ přičemž ukázala na dialog nejen jako „techné“, či „epistémé“, ale také jako na „mystérion“. I v jejím nahlédnutí čteme, jak podstatná je také pasivita, otevírající možnost recepcce hlasu druhého, možnost vnímat, slyšet, přijmout slovo, které – je-li pravdivé a dobré – je výlučným darem, k jehož přijetí se člověk může otevřít, a tak přesáhnout každé zde a nyní, může pak být skutečně dialogickým, pak se může svou aktivitou podílet na dia-logičnosti světa, na jeho utváření, kdy projevuje i svou vlastní, jedinečnou tvář a tímto otevřením se nechává dále utvářet bytím v dialogu.

Jako lidé se rodíme do společenství, které nás více či méně přijímá, v němž se pak můžeme více či méně učit žít s logem v souladu, abychom vlastní řečí poté vyjadřovali skutečné, a tím se podíleli, koexistovali ve světě lidsky. Ve světě se člověk může projevit také jako vyskytující se nelidsky, tím činí svět méně podle logu (řádu, smyslu) – zamlčení logu není jednání pouze neutrální, člověk se tím již podílí na ne-smyslu, na neuspořádanosti, na chaosu, rozbíjí tak „kosmos“ (svět jako dobrý řád).

Ani smrtí se nevymaníme z koexistence řečí, i naše smrt bude projevem – řečí, protože není možné pro nás dojít k hranicím duše (Hérakleitos B 45). Nejsme ale, jako lidé, ani vyloučení z možnosti pobývat s logem. Jen vlastní svobodou, ne-dostatečností, ne-vychovaností, ne-uspořádaností můžeme přispívat k tomu, že logos, který nám byl svěřen, bude promarněn, nesdílen, jeho jedinečná pravdivost nebude vnímána, slyšena, předána. Logos je nám darem a úkolem zároveň (německy Gabe und Aufgabe), z toho vyplývá vztah pokory, který bychom k logu jako lidé měli mít. V našem vztahu k logu je přítomna pasivita (přijímat, naslouchat, utvářet prostor k projevu logu, nechat jej projevit), ale také aktivita (vnímat, promýšlet, odpovídat). Péče o duši je nám lidem svěřena, i když je to, s jejím přehlubokým logem, úkol, který lze jen plnit, ale nikdy nebude námi smrtelníky beze zbytku splněn, hotov.

Závěr

Text je výsledkem promýšlení lidské existence a koexistence řečí. Přitom bylo položeno či zdviženo více otázek, než bylo možné zodpovědět, ale právě otázky jsou možná více svědkem směřování onoho promýšlení. Jako Ariadnina nit nás vedla otázka po tom, co vyplývá pro (sebe)výchovu člověka ze skutečnosti, že je lidská bytost jedinou živou bytostí na světě, která má řeč. Otevřela se nám otázka, proč člověk přesto někdy nevnímá řeč, ani nemá slov. V souvislosti se schopností řeči byla hledána odpověď na to, proč se člověk někdy lidem či druhému člověku vyhýbá, proč nemůže přítomnost druhého člověka vystát, proč je mu těžké být přítelem druhému člověku (a také naopak bylo zkoumáno, z čeho roste opravdové přátelství). Z poznání, že lidské vyjadřování souvisí se skutečným i neskutečným, byla promýšlena naše existence řečí, její možnosti a limity. Byl hledán náležitý vztah k logu, který by člověku příslušel vzhledem k jeho (sebe)výchovnému úsilí stávat se lidským.

Vícekrát se při promýšlení existence a koexistence řečí ukázala podstatná pro člověka jakási pasivita, uvolněnost, bytí v „scholé“ (prázdní), díky níž by mohl vnímat, slyšet výzvu slova jako dar a úkol, svěřený zcela konkrétně (z latinského „con-cresco“ – srůstám), s možností či úkolem vtělit toto slovo, přijmout je za své, nechat je srůst a vzejít v sobě, ve

¹⁶ Srov. POLÁKOVÁ, Jolana. *Smysl dialogu: O směřování k plnosti lidské komunikace*. Praha: Vyšehrad, 2008.

svém životě, v myšlení, vnímání i jednání. Tak se pasivita skloubila s aktivitou, řeč se projevila ve své dualitě jako přijatá či přijímaná a pronášená.

Řeč, svěřená člověku ke sdílení nejen pocitů libosti a nelibosti, ale také toho, co je dobré, spravedlivé, pravdivé, co náleží ke zdatnosti (a s tím i toho, co je zlé, nespravedlivé, nepravdivé, zbabělé, nízké, odporující ctnosti), je možností člověka účastnit se na tom, co jest, co nikdy své bytí neztrácí, i když my ho nevnímáme, nebo mu nerozumíme. Právě tím, jak se projevujeme řečí, projevujeme výsostným způsobem sebe, to „své“ stále utvářené, které není nikdy jen samojediné samostatné, ale žije z koexistence, z bytostného dia-logu. To, co nám bylo jako lidem svěřeno v logu, k existenci a koexistenci, můžeme sdílet v řeči. Již antičtí myslitelé nahlédli, že nejlépe dochází k takovému sdílení mezi přáteli, neboť opravdové přátelství vyžaduje od člověka, aby usiloval o dobro. V projevu – logu opravdového přátelství se překračuje každé omezené zde a nyní a otevírá se nové.

SEZNAM LITERATURY

ARISTOTELÉS. *Etika Níkomachova*. Praha: Rezek, 2009. ISBN 80-86027-29-5. [Eth. Nic.]

ARISTOTELÉS. *Magna moralia*. Praha: Rezek, 2005. ISBN 80-86027-22-8. [Magna mor.]

ARISTOTELÉS. *Politika*. Praha: Rezek, 2009. ISBN 978 80-86027-30-2. [Pol.]

ARISTOTLE. *Aristotle in 23 Volumes*, Vol. 21. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd., 1944. Dostupné z WWW:

<<http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0086.tlg035.perseus-eng1:1.1253a>> [cit. 29-4-2019].

ARISTOTLE. *Aristotle's Politica*. Oxford, Clarendon Press, 1957. Dostupné z WWW:

<<http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0086.tlg035.perseus-grc1:1.1253a>> [cit. 29-4-2019].

AUGUSTINUS, Aurelius. *Křesťanská vzdělanost: De doctrina christiana*. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-740-5.

AUGUSTINUS, Aurelius. *O Boží obci: Knih XXII*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1284-3.

AUGUSTINUS, Aurelius. *O pořádku. O učitelích*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1942.

CICERO, Marcus Tullius. Laelius o přátelství. In TÝŽ. *Tuskulské hovory*. Praha: Svoboda, 1976. [De amic.]

ERBAN, Karel. O řeči obrazné. *Naše řeč*, 1939, roč. 23, č. 8, s. 243–246. Dostupné z WWW: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3425#_ftn1> [cit. 29-4-2019].

HEIDEGGER, Martin. *Básnický bydlí člověk*. Praha: OIKOYMENH, 2006. ISBN 80-7298-165-X.

HÉRAKLEITOS. *Zlomky z Hérakleita* [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.fysis.cz/presokratici/Herakleitos.htm>> [cit. 2019-09-11].

PLATÓN. Lysis. In TÝŽ. *Charmidés, Lachés, Lysis, Theagés*. Praha: OIKOYMENH, 1995. ISBN 80-85241-81-1. [Lys.]

POLÁKOVÁ, Jolana. *Smysl dialogu: O směřování k plnosti lidské komunikace*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-966-9.

(PhDr. Zuzana Svobodová, Ph.D. vyučuje filosofii, etiku, filosofii výchovy a kmenologii. Pracuje na Univerzitě Karlově, 3. lékařské fakultě, Husitské teologické fakultě, dále na Jihočeské univerzitě, Teologické fakultě a VOŠ Jabok. Žije v Praze a působí také jako katechetka.)